

ZAMONAVIY TA'LIM KONSEPSIYALARI VA METODOLOGIK YONDASHUVLARDAN TA'LIMIY MAQSADLARDA FOYDALANISH

G'.G'.Qurbonov – *pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent*
Buxoro davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: masofaviy ta'lim, sun'iy intellekt, kognitiv-behavioristik, individuallashtirilgan ta'lim, ijtimoiy-konstruktivistik, konektivistik pedagogika, konektivizm, konektivistik ta'lim.

Ключевые слова: дистанционное обучение, искусственный интеллект, когнитивно-бихевиористский, индивидуализированное обучение, социально-конструктивистский, оннективистская педагогика, коннективизм, коннективистское обучение.

Key words: distance learning, artificial intelligence, cognitive-behavioral, individualized learning, social constructivist, connectivist pedagogy, connectivism, connectivist learning.

Kirish. Masofaviy ta'lim, boshqa barcha texnik – ijtimoiy rivojlanishlar kabi, tarixiy jihatdan ushbu tizimlarni yaratgan, sinovdan o'tkazgan va amaliyotga joriy etgan insonlarning tafakkuri va xulq-atvori asosida shakllangan. Bu tizimlar o'zida epistemologik ildizlar, rivojlanish modellari va qo'llanilgan texnologiyalarni belgilovchi dunyoqarashni mujassam etadi [1]. Bunday dunyoqarashlar o'zgarib borayotgan davrlar bilan birga yangilanib boradi. Biz masofaviy ta'lim tizimlarining ta'limiy, ijtimoiy va psixologik rivojlanishning uch bosqichi orqali qanday evolyutsiyalashganini tahlil qilamiz.

Biz masofaviy ta'limning ushbu modellari har birini "Izlanish hamjamiyati" modeli (COI – Community of Inquiry) orqali ko'rib chiqamiz [1]. Ushbu model o'qituvchilik ishtiroki, kognitiv ishtirok va ijtimoiy ishtirok kabi tarkibiy qismlarga asoslanadi.

Masofaviy ta'limning asosiy jihatlaridan biri – bu o'quvchilar, o'qituvchilar va ta'lim tashkilotlari o'rtasidagi geografik hamda vaqt oraliqini texnologik vositalar orqali yengib o'tishdir. Shu bois, masofaviy ta'limning taraqqiyoti ko'pincha qo'llanilgan texnologik yechimlarga qarab tavsiflanadi yoki avlodlarga ajratiladi.

Masofaviy ta'lim nazariyotchilari [2] texnologik determinant yondashuv asosida, masofaviy ta'limni asosan axborotni yetkazib berishda ishlatilgan texnologiyalar orqali ta'riflab kelishgan.

Birinchi avlod masofaviy ta'lim texnologiyasi pochta orqali yozishmalar asosida olib borilgan.

Ikkinchi avlod – bu televideniya, radio va kino kabi ommaviy axborot vositalariga asoslangan tizim edi.

Uchinchi avlod masofaviy ta'lim texnologiyasi esa interaktiv texnologiyalarni o'z ichiga oldi: dastlab audio, keyin matn, video, so'ngra internet va virtual konferensiyalar.

To'rtinchi va hattoki beshinchi avlod texnologiyalarining aniq chegaralari belgilab qo'yilmagan bo'lsa-da, ular asosan sun'iy intellektga asoslangan ma'lumotlar bazalari yordamida "aqlli va moslashuvchan ta'lim"ni shakllantirish, shuningdek, semantik veb texnologiyalarini o'z ichiga olishi bilan ajralib turadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ta'kidlash lozimki, ushbu texnologik avlodlarning hech biri vaqt o'tishi bilan yo'qolib ketmagan – aksincha, masofaviy ta'lim dizaynerlari va o'quvchilari uchun imkoniyatlar doirasi kengaygan.

Xuddi shuningdek, quyida tavsiflanadigan masofaviy ta'limning uch pedagogik modeli bugungi kunda ham amaliyotda faol qo'llanilmoqda.

Ko'pchilik o'qituvchilar o'z darslari va ta'lim dizaynlarini asosan pedagogikaga tayanib tashkil etishlari bilan faxrlanadilar, texnologiyalarga esa ikkilamchi o'rin

beradilar. Ammo McLuhan ta'kidlaganidek, texnologiyalar ham pedagogikaga ta'sir ko'rsatadi va uni shakllantiradi – shu bois, ta'lim va o'qitish dizaynlarida qo'llanilayotgan pedagogik yondashuvlar ham texnologik omillar ta'siridan holi bo'lmaydi.

Texnologik va pedagogik omillar o'rtasidagi muvozanatni aniqlashga intilar ekanmiz, ilgari bu ikki tushunchani o'zaro chambarchas bog'langan, bir-biriga "raqobatchi juftlik" sifatida tasvirlaganmiz: bunda texnologiya jarayonning ritmini belgilab, uning "musiqasini" yaratadi, pedagogika esa bu ritm asosida harakat yo'nalishini aniqlaydi [3].

Ba'zi texnologiyalar esa o'zida pedagogikani mujassam etadi – bu holatda ular pedagogikani "qotiradi" va shu bilan o'quv dizaynida yanada kuchli ta'sirga ega bo'ladi – raqsdagi yetakchiga aylanadi, juftga emas.

Masalan, agar o'quv boshqaruv tizimi (Learning Management System) dunyoni faqat kurslar va mazmunlar orqali ko'rsa, u shunga mos pedagogikani kuchaytiradi va mazmun yo'q yoki kurs strukturasiga mos kelmaydigan yondashuvlarni cheklaydi.

Kognitiv ishtirok – bu o'quvchilar yangi bilimlarni shakllantirish va tasdiqlash uchun foydalanadigan vosita va kontekstdir.

Kognitiv-behavioristik (KB) o'qitish modellarida kognitiv ishtirok strukturaviy jarayonlar orqali yuzaga keladi. Bu jarayonlarda o'quvchilarning qiziqishi faollashtiriladi, ularga umumiy va xos misollar orqali asosiy tamoyillar tushuntiriladi, so'ngra bu bilimlar testlar orqali sinovdan o'tkazilib, mustahkamlanadi.

KB modeliga asoslangan masofaviy ta'lim pedagogikasi o'quv maqsadlarini aniq belgilangan va o'quvchi hamda o'rganish kontekstidan alohida ajratilgan holatda ifodalashni talab qiluvchi instruksion tizim dizaynini qo'llash muhimligini ta'kidlaydi.

Keyingi bosqichlarda kognitiv nazariya rivojlanishi ta'lim materiallarini loyihalashda miya faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan yondashuvlarni taklif etdi. Bunda o'quv stimullarining turi, tartibi, vaqti va xususiyatlariga alohida e'tibor qaratiladi.

Kognitiv-behavioristik modellarda ijtimoiy ishtirok. Masofaviy ta'limning kognitiv-behavioristik avlodini eng ko'p tavsiflovchi jihat bu – ijtimoiy ishtirokning deyarli butunlay yo'qligi edi. Ta'lim jarayoni ko'pincha individual faoliyat sifatida talqin qilingan. Bu individuallashtirilgan ta'limga yo'naltirilgan yondashuv talabalar uchun juda keng erkinlik yaratdi – makon va vaqt (space and pace) bo'yicha mustaqillik ta'minlandi. Bu yondashuv o'z zamonasi uchun mavjud bo'lgan texnologiyalar, ya'ni bosma materiallar, ommaviy axborot vositalari (radio va

televideniye) va pochta orqali yozishmalar bilan juda yaxshi uyg'unlashgan.

Kognitiv-behavioristik (KB) modellarida o'qituvchilik ishtiroki ham ko'plab masofaviy ta'lim shakllarida keskin kamaygan yoki butunlay qayta shakllantirilgan.

Masofaviy ta'limning eng dastlabki shakli – yozishmalar orqali ta'lim (correspondence education) sifatida namoyon bo'lgan davrda, o'qituvchining ishtiroki faqat bosma matn orqali ifodalangan.

Holmberg buni “yo'naltirilgan didaktik muloqot” deb atagan bo'lib, bu uslub shaxsiylashtirilgan va suhbat tarzidagi yozish orqali o'qituvchining shaxsiyati va g'amxo'rligini o'quvchiga yetkazishga xizmat qilgan [4].

Metodologiya. Hozirgi kunda texnologiyalar rivojlanib, o'qituvchining ovozi (audio) va tanadagi imo-ishoralari (video) televideniya, kino va multimedia asosidagi ta'lim vositalari orqali yetkazish imkoniyati paydo bo'ldi.

Garchi KB pedagogik tizimlarda o'qituvchi ko'rinmas bo'lsa-da, yagona yozma muloqot, telefon suhbat yoki vaqti-vaqti bilan yuzma-yuz uchrashuvlar orqali o'qituvchilik ishtiroki sezilarli darajada paydo bo'lishi mumkin.

Shunga qaramay, bunday modelda o'qituvchining roli ancha murakkab va noaniq bo'lib qoladi. Chunki bilimga asoslangan (KB) pedagogikaga tayanilgan o'quv paketlari odatda to'liq va mustaqil o'zlashtirishga mo'ljallangan tizim sifatida ishlab chiqiladi. Bunday holatda esa, o'qituvchining ishtiroki asosan baholash va nazorat jarayonlarigina cheklanadi.

Shubhasiz, ayrim talabalar bu model orqali yuqori darajadagi o'qituvchilik ishtirokini his etishlari mumkin, ammo ko'pchilik uchun bu ishtirok faqat matn, yozilgan ovoz yoki videotasvirlar orqali bilvosita ifodalanadi.

Ijtimoiy-konstruktivistik pedagogikada ijtimoiy ishtirok. Ijtimoiy o'zaro aloqalar – bu konstruktivistik pedagogikaning asosiy belgilovchi xususiyatlaridan biridir. Masofaviy sharoitda bu o'zaro aloqa doimo vositachilik (ya'ni, texnologiyalar orqali) bilan amalga oshadi. Shunga qaramay, u sifatli masofaviy ta'limning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

So'nggi yillarda keng tarqalgan immersiv (sho'ng'ishli) texnologiyalar, masalan, Second Life kabi platformalar, foydalanuvchilarga imo-ishora, kiyinish uslubi, ovoz tembi va tana harakatlari orqali o'zini ifoda etish imkonini taqdim etadi. Bu esa, ba'zida an'anaviy yuzma-yuz muloqotdan ham kuchliroq ijtimoiy ishtirok tajribasini vujudga keltirishi mumkin [5].

Talabalar mobil aloqa vositalari va texnologiyalarni tobora chuqurroq o'zlashtirib, ularni samarali qo'llay boshlagach, ijtimoiy ishtirokdagi mavjud to'siqlar asta-sekin kamayadi, degan fikr ilgari surilmoqda. Bu holat esa konstruktivistik yondashuvga asoslangan ta'lim modellari-ning rivojlanishi va amaliyotda muvaffaqiyatli tatbiq etilishi uchun qulay sharoit yaratadi.

Masofaviy ta'limning konektivistik pedagogikasi. Masofaviy ta'limning uchinchi avlod pedagogikasi yaqinda paydo bo'ldi va u konektivizm nomi bilan tanilgan.

Konektivizm raqamli axborot davrida, tarmoqlashgan jamiyat sharoitida vujudga kelgan bo'lib, u uzluksiz va keng imkoniyatli texnologik ulanish mavjudligini o'zining asosiy tamoyillaridan biri sifatida ko'radi. Konektivistik yondashuvdagi ta'lim, eng avvalo, dolzarb va moslasha oladigan

tarmoqlarni barpo etish va ularni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bo'lib, bu tarmoqlar mavjud yoki yangi yuzaga kelayotgan muammolarni hal qilishda samarali vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Muhokama va natijalar. Bu yondashuvda o'quvchining roli hamma narsani yod olish yoki to'liq tushunish emas, balki kerakli joy va vaqtda kerakli bilimni topish va qo'llay olish qobiliyatiga ega bo'lishdan iborat.

Demak, konektivizm aktyor–tarmoq nazariyasi doirasida o'z o'rnini topadi. Bu nazariya bo'yicha jismoniy obyektlar, ijtimoiy me'yorlar va ularning aralash shakllari o'rtasidagi chegaralar aniq emas va ular real hayotdagi qo'llanilishi asosida aniqlanadi.

Xuddi ilgari o'rganilgan masofaviy ta'lim avlodlarida bo'lgani kabi, texnologiya konektivistik pedagogikaning shakllanishida ham muhim rol o'ynagan.

Konektivistik pedagogikada o'qituvchilik ishtiroki. Konstruktivistik yondashuvdagi o'qitish jarayonida bo'lgani kabi, konektivistik ta'limda ham o'qituvchining ishtiroki (teaching presence) – o'quv yo'nalishlarini shakllantirish, shuningdek, o'zaro aloqalarni loyihalashtirish va qo'llab-quvvatlash orqali namoyon bo'ladi.

Baholash jarayoni konektivistik yondashuvda o'z-o'zini tahlil qilish (self-reflection) bilan birga, o'qituvchining ham hozirgi va kelajakdagi kurslarga qo'shilgan hissalarini baholashi orqali amalga oshiriladi. Bunday hissalar quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

- fikr-mulohazalar va o'z aks ettirishlari,
- tanqidiy izohlar,
- bilim yaratish, tarqatish va muammoni hal qilishga oid raqamli artefaktlar.

Konektivistik ta'lim muhitida o'qituvchilik ishtirokining yana bir asosiy shakli – bu namuna orqali o'rgatish (teaching by example). O'qituvchining:

- ❖ yaratgan o'quv artefaktlari,
- ❖ fanlararo va kontekstlararo aloqalarni o'rnatish qobiliyati,

❖ hamda tarmoqdagi umumiy ishtiroki – bularning barchasi konektivistik o'rgatuvchi modelni ifodalaydi.

O'qituvchilik ishtirokiga ta'sir qiluvchi eng muhim bosimlardan biri – bu doimiy ravishda yangilanib borayotgan texnologiyalar bilan bog'liq murakkablikdir. Amalda hech bir pedagog barcha mavjud o'quv va kommunikatsiya texnologiyalarini mukammal darajada egallagan bo'lmaydi.

Shu sababli, konektivistik ta'limda o'quvchilar o'zaro bir-biriga va o'qituvchilarga ham ta'lim berishadi, o'qituvchilar esa umumiy ta'lim tarmog'i doirasida hammani o'rgatish va qo'llab-quvvatlashda faol ishtirok etadi.

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, masofaviy ta'lim ko'plab texnologiyalar orqali va kamida uchta pedagogik avlod doirasida rivojlanib kelmoqda. Yangi imkoniyatlar ochilgani sari, ta'lim jarayonining turli jihatlarini chuqurroq o'rganish va ulardan foydalanish imkoniyati yuzaga kelgan. Konektivizm esa asosiy urg'u talaba va kontent o'rtasidagi bog'liqlik, shuningdek, doimiy tarmoq aloqalari va foydalanuvchi tomonidan yaratilgan kontentga qaratilgan. Shuningdek, Community of Inquiry (COI) modeli – ya'ni kognitiv, ijtimoiy va o'qituvchilik ishtirokini barpo etish va qo'llab-quvvatlashga qaratilgan yondashuv – mos pedagogikani tanlashda samarali vosita bo'lishi keltirilgan.

Adabiyotlar

1. Anderson T., Dron J. Three generations of distance education pedagogy. // IRRODL, 12(3), 2011. – P. 80-97.
2. Garrison D.R. Implications of online and blended learning for the conceptual development and practice of distance education. // The Journal of Distance Education, 23(2). Retrieved from. 2009. – P. 24.
3. Anderson T. The dance of technology and pedagogy in self-paced distance education. Paper presented at the 17th ICDE World Congress, Maastricht. Retrieved from. 2009. – P. 58.
4. Holmberg B. Theory and practice of distance education. – London: UK: Routledge, 1989.
5. McKerlich R., Anderson T. Community of inquiry and learning in immersive environments. // Journal of Asynchronous Learning Networks 11(4). 2007.

REZYUME. Maqolada masofaviy ta'lim pedagogikasining uch avlodi aniqlanadi va tahlil qilinadi. Masofaviy ta'limni ilgari qo'llanilgan texnologiyalar asosida tasniflashdan farqli o'laroq, bu tahlil o'quv dizaynida mujassam bo'lgan ta'lim tajribalarini belgilovchi pedagogik yondashuvga e'tibor qaratadi. Mazkur pedagogik yondashuvlar tasnifi an'anaviy (ya'ni, auditoriyadagi) ta'limga ham tatbiq qilinishi mumkin bo'lsa-da, masofaviy ta'lim mazmuni va jarayonida ochiqlik va aniqlik talab qilinishi bu tadqiqotni aynan masofaviy ta'lim dizaynerlari, o'qituvchilari va ishlab chiquvchilari uchun alohida dolzarb sanaladi.

РЕЗЮМЕ. В статье определяются и анализируются три поколения педагогики дистанционного обучения. В отличие от более ранней классификации дистанционного обучения на основе используемых технологий, в данном анализе акцент делается на педагогических подходах, определяющих образовательный опыт, заложенный в учебном дизайне. Хотя данную типологию педагогических подходов можно применить и к традиционному (аудиторному) обучению, требования к открытости и прозрачности содержания и процессов в дистанционном обучении делают это исследование особенно актуальным для разработчиков, преподавателей и дизайнеров дистанционного образования.

SUMMARY. This article identifies and analyzes three generations of distance education pedagogy. Unlike earlier classifications of distance education based on the technologies used, this analysis focuses on the pedagogical approaches that define the learning experiences embedded in instructional design. Although this classification of pedagogical approaches can also be applied to traditional (face-to-face) education, the requirement for openness and clarity in both the content and processes of distance education makes this study particularly relevant for distance education designers, instructors, and developers.

ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ

Н.Б.Нуратдинова – докторант

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажсинияза

Таянч сўзлар: ўйин технологиялари, педагогик ўйин, инглия тили предлоғлари, коммуникатив компетенция, мотивация, бошланғич таълим.

Ключевые слова: игровые технологии, педагогическая игра, предлоги английского языка, коммуникативная компетенция, мотивация, начальное образование.

Key words: game-based learning, pedagogical games, English prepositions, communicative competence, motivation, primary education.

Введение. Игровая технология обучения иностранным языкам характеризуется чрезвычайно широкой распространённостью. Однако её дидактический потенциал во многом остаётся неисчерпанным. Это объясняется самой природой игры как универсального способа познания. Как отмечает Т.Г.Лешкевич, смысловая нагрузка игрового познания связана с имитацией и моделированием событий, что позволяет осознавать сложность мира и воспринимать целостность реальности [5:156-162]. Амбивалентность игры проявляется в её двойственной природе: как осознанной условности и как серьёзного, значимого процесса. Подобная нерасчленённость игры и жизни превращает её в мощный инструмент формирования сознания и познания, сопоставимый с понятийным мышлением.

Методы и теоретические основания. Для понимания сути игровых технологий в обучении иностранным языкам необходимо рассмотреть ключевые категории «игра» и «педагогическая игра».

Игра как феномен охватывает широкий спектр человеческой деятельности. В педагогической литературе она определяется как форма деятельности в

условных ситуациях, направленная на усвоение общественного опыта и развитие саморегуляции поведения [10:256].

Существенный вклад в понимание игры внесли отечественные и зарубежные исследователи.

- С.Л.Рубинштейн рассматривал игру как деятельность, компенсирующую противоречие между запросами ребёнка и его ограниченными возможностями, а также как практику развития личности [9:720].

- Д.Б.Эльконин определял игру как деятельность, в которой формируется управление поведением, где ключевой единицей является роль [12:360].

- Й.Хейзинга видел в игре универсальный способ человеческой деятельности, распространяющийся и на речь, что подтверждает её применимость в языковом обучении [11:486].

- Ж.Пиаже связывал игру с когнитивным развитием, выделяя три стадии её эволюции: сенсомоторную, символическую и игру с правилами [8:256].

- Э.Берн интерпретировал игру как социальную роль и жизненную ситуацию, что обогатило понимание её психологических функций [3:400].